

NÁLEZ POZŮSTATKU NEZNÁMÉ RANĚ GOTICKÉ ZÁSTAVBY VE VEJVODOVĚ ULICI NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

MIROSLAV KOVÁŘ – JAROSLAV PODLIŠKA

Probíhající generální rekonstrukce původně měšťanského domu čp. 442 ve Vejvodově ulici (obr. 1) si vyžádala realizaci rozsahem nevelkého archeologického výzkumu (J. Podliska), se kterým paralelně probíhala také operativní dokumentace obnažených zdí objektu (M. Kovář).¹⁾ Provedené dokumentační práce přinesly především v rovině sledování zděných konstrukcí domu zcela nečekané poznatky týkající se podoby raně gotického vývoje zástavby této části Starého Města.

Dnešní Vejvodova ulice je situována v jižní části staroměstského areálu a tvoří spojnici skrze rozlehlý domovní blok mezi ulicemi Jilskou a Michalskou. Dům čp. 442 se nalézá na její jižní straně, přibližně uprostřed trasy dnešní ulice. Svým rozsahem se dnes jedná o nevelkou klasicistní stavbu trojkřídlého řadového domu se zachovaným gotickým suterénem (obr. 3, 4).

Stavebnímu vývoji domu čp. 442 se doposud nejpodrobněji věnoval D. Líbal. Ten předpokládal, že malý dům vznikl již před husitskými válkami, nicméně dále uvádí, že nelze gotické zdivo nad úroveň terénu bezpečně identifikovat. Dále Líbal konstatoval, že stávající objekt vznikl jednotně jako dvoupodlažní těsně po roce 1726.²⁾ Klasicistním zásahům patrně z roku 1831 připisuje nové schodiště a zejména úpravy v levé části dispozice a změnu průčelí. Nověji prezentovaný stavební vývoj objektu uvádí, že se gotické konstrukce omezují pouze na přízemí. Zřízení druhého patra se předpokládá před rokem 1816. Klasicistní přestavba z roku 1831 měla údajně ponechat barokní zdiva, za která se označují obvodové konstrukce objektu.³⁾ Nezbytné je zdůraznit, že D. Líbal považoval tento objekt za zadní stavení čp. 430, od kterého se měl jako samostatný dům oddělit v roce 1550.

STRUČNÝ POPIS NÁLEZU

K nejstarší stavební etapě, o které budeme dále podrobněji hovořit, náleží vlastně při pohledu z čp. 442 jen jeho východní zeď (respektive západní štítová zeď čp. 430, viz obr. 2). Tato zeď je dnes vyzděna z lomové opuky, která je pojena vápennou maltou. Plocha zdi vykazuje stopy požáru a řadu novověkých úprav ve druhém patře. To se týká zejména odlámaného raně gotického líce, negativu po vložené příčce a zřízení nik (obr. 2:15, 16, 7). To, co činí tuto konstrukci krajně zajímavou, je existence sdruženého raně gotického okna v dnešním patře (obr. 2, 5, 6). Otvor směřoval na západ, tedy nepochybně do původně volného prostoru. Okno vytesané z opuky je osazeno v nice, která je překlenuta segmentovým záklenkem. V nice se zachova-

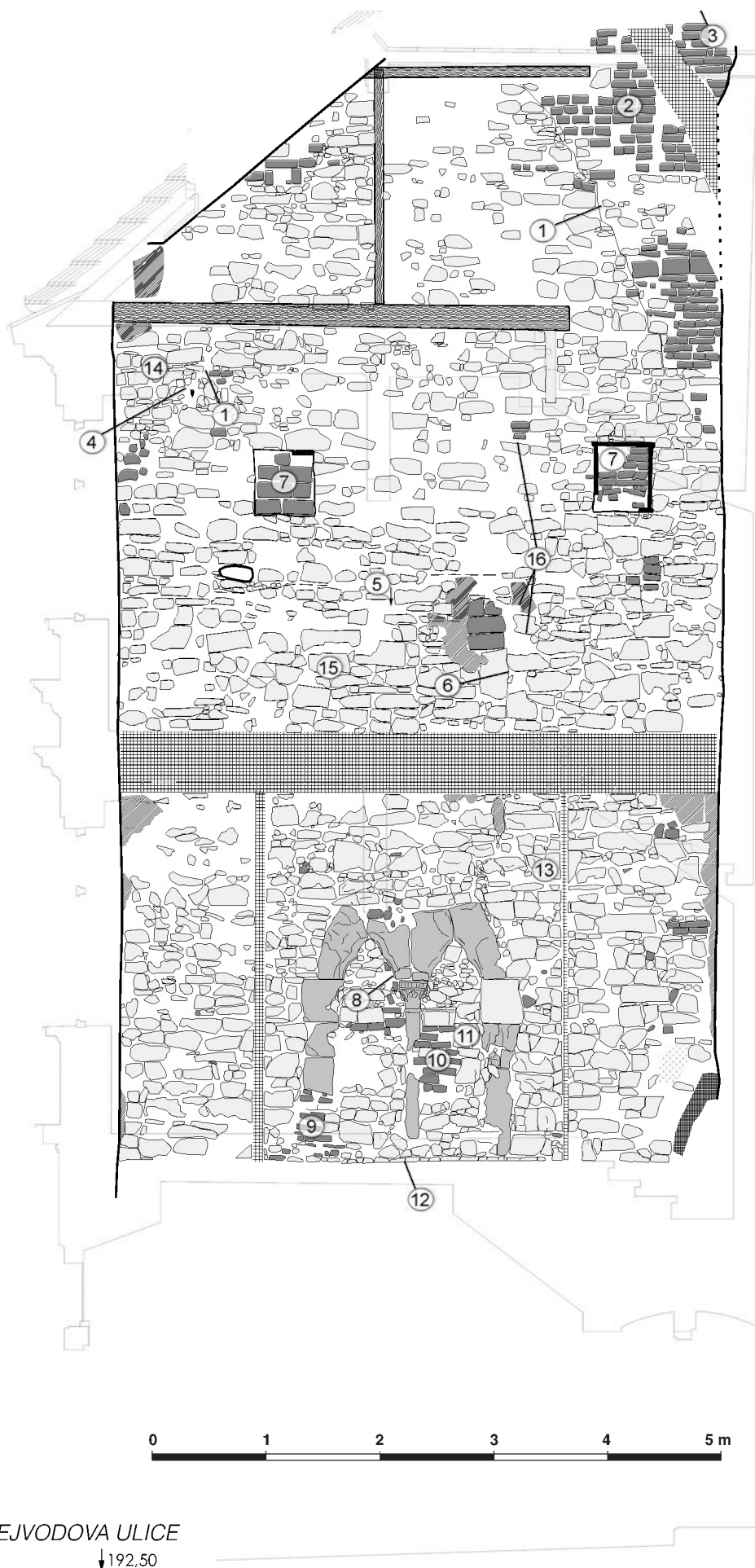
Obr. 1: Praha 1 – Staré Město, Vejvodova čp. 442. Celková polohopisná situace s vyznačením zkoumaných pozic v objektu. A – dokumentované gotické zdi a okna; B – plocha archeologické sondy (zhotovil F. Flek).

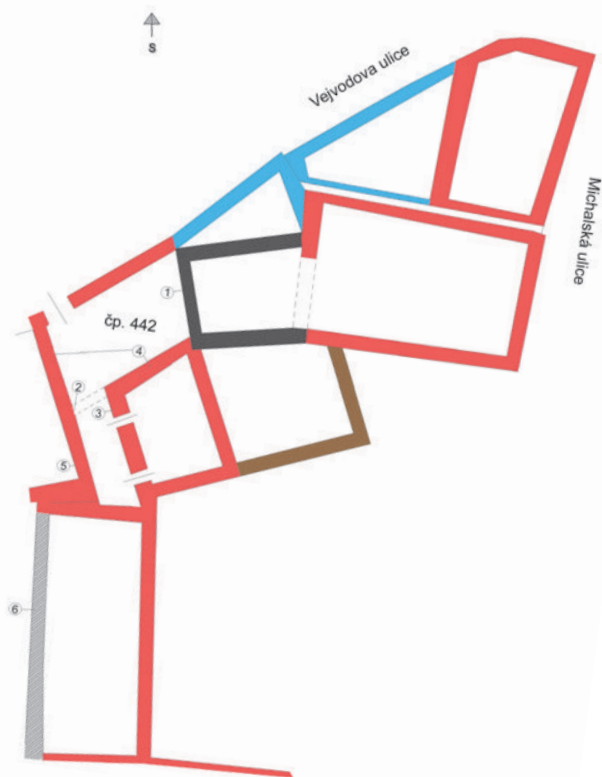
la řada nátěrů, které nebylo možno blíže klasifikovat. Konstrukce okna je tvořena ostěním s dvěma zahrocenými jepiškami a středním dělicím sloupkem kruhového průřezu. V horní části okenního ostění je možno pozorovat charakteristické drážky pro osazení výplně okna. Hlavice (obr. 6) středního sloupku má kvadratickou horní plochu, pod níž se nalézá drobný zubořez. Povrch „kalichu“ hlavice je opatřen drobnými, vedle sebe řazenými lístky. V patě hlavice je vytesán drobný prstenec, který má profil ve tvaru písmene V. Uvedené lístky mají charakteristicky ostře zazubené okraje. Nápadné je individualizované pojetí jednotlivých lístů. Vnější líc ostění je široce okosen. Pečlivé je opracování povrchu kamene, na kterém zaznamenáváme stopy nástroje s ozubeným ostrím. Dnes je okenní otvor zazděn, přičemž samotná zazdívka vykazuje několik stavebních etap, z nichž starší (obr. 2:8) náleží patrně ještě gotice (v zazdívce byly druhotně použity terakotové tvarovky s vyžlabením). Původní spodní spojka ostění se dodnes zachovala pouze fragmentárně (obr. 2:12). Severní stojka okenního ostění byla částečně v novověku přezděna (obr. 2:9). Poškození okna způsobil požár, kvůli kterému je možné zaznamenat úbytek líce ostění okna. Patrné trhliny nad ostěním jsou z části způsobeny necitlivým ukotvením nosníku stropu v patře čp. 430. Komplikovanějšímu vývoji by mohlo nasvědčovat poškozené zdivo těsně nad vrcholem okna.

Je třeba zdůraznit, že tak kvalitně provedený náročný detail okna, v takovém stupni zachování, v pražské profánní architektuře pokročilého 13. století vlastně prozatím neznáme (nicméně obecně je nutné jej předpokládat). O přibližném časovém zařazení vypovídá charakter zahrocených trojčlůků i forma architektonické plastiky. S volnější analogií okna se setkáváme v Praze např. v čp. 403/I (patrně

druhá čtvrtina 13. století), v čp. 258/III (potrojně okno). Z mimopražských staveb zmiňme alespoň rámcově podobná okna kostela sv. Martina v Sedlčanech (třetí čtvrtina 13. století). Jako pěknou ukázkou sdruženého okna (obdobné koncepce jako příklad v čp. 442) v profánní architektuře třetí čtvrti 13. století lze uvést například detail v mohutné věži severočeského hradu Oseka (třetí čtvrtina 13. století), v prostém provedení pak druhotně osazená raně gotická „sdružená“ okénka na Konopišti a hradním paláci v Říčanech u Prahy (druhá polovina 13. století). Volnou analogii představuje jednoduché okno (s vícedílnou výplní), opatřené dvěma zahrocenými jeptiškami pod trojlístem, jaké nalézáme v západním paláci píseckého hradu nebo zvíkovské hradní kapli (třetí čtvrtina 13. století). Množství obdobně řešených okenních otvorů zaznamenáváme v raně gotické profánní architektuře řeženské (např. Keplerstraße 1). Lze se domnívat, že okno vzniklo někdy za doby panování Přemysla Otakara II., obecně ve druhé polovině 13. století. Jeho tvarosloví vykazuje ovšem i retrospektivně pojaté prvky (zuborez).

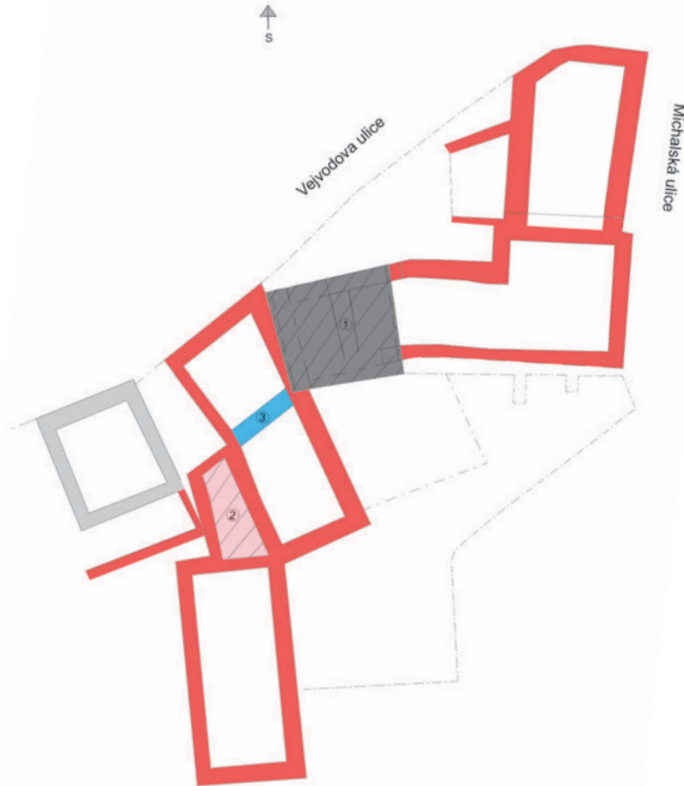
Obr. 2: Praha 1 – Staré Město, Vejvodova čp. 442. Zaměření západní fasády gotického traktu čp. 430 s osazeným raně gotickým sdruženým oknem. Vyznačeny jsou pouze základní nálezkové situace s rozsahem omítek. 1 – strmý gotický štít; 2 – gotická nadezdívka štítu z cihel; 3 – navažující další nadezdívka štítu (blíže neměřeno); 4 – zachované zbytky (nepochybně gotických) střešních latí; 5 – rozhraní odlišných malt (souvisí s nadezděním starší raně gotické zdi?); 6 – rozhraní odtesaného a neodtesaného líce kamenů (s opáleným povrchem); 7 – níčky vloženého novověkého interiéru; 8 – zadržívka okna obsahující terakotové tvarovky; 9 – přezděná pata stojky; 10 až 11 – různé fáze novověkých zadržívek; 12 – zbytky kamenného prahu okna; 13 – vtesaná kapsa; 14 – rozhraní odtesaného a neodtesaného líce nadezdívky; 15 – odtesaný líc vloženého novověkého interiéru; 16 – zadržé kapsy vložené příčky novověkého interiéru (zaměření J. Hlavatý a M. Kovář, deskripce M. Kovář. Digitalizace J. Hlavatý).

Obr. 3: Praha 1 – Staré Město, Vejvodova čp. 442. Schematický půdorys přízemí a sousedních objektů na základě zaměření SÚRPMO (četné nepravdivosti a nepřesnosti jsou dány nekvalitním zaměřením), doplněno, upraveno. Černě raně gotické konstrukce (bezpečně a předpokládané), červenou barvou předpokládané gotické konstrukce (s doplněnou gotickou uliční stěnou čp. 442), modře předpokládané a hypotetické renesanční konstrukce, hnědě základní barokní etapa. 1 – poloha raně gotické fasády v patře; 2 – technologická spára; 3 – ostění gotického portálu; 4 – místo konstrukcí s otisky vloženého dřevěného interiéru v patře; 5 – přibližná poloha zjištěných otisků dřevěného kuláče a dalších prvků v patře sousedního čp. 443; 6 – hloubková gotická dodatečně nadezděná zeď (upravil M. Kovář, překreslila H. Kovářová).

Povrch raně gotické stěny z lomové opuky pokrývají mimo jiné zbytky opálených (nepochybně středověkých) omítek. Ve druhém patře je zřejmé (jak již bylo uvedeno), že jižní partie lince zdíva byla odlámaná a při rozhraní odlámaného lince a lince původního byla ukotvena novověká příčka (obr. 2:16). Nověji (pravděpodobně se zmíněnými úpravami) byly do stěny vyhloubeny dvě niky s vydřevením (obr. 2:7). Je zajímavé, že ve struktuře malt západní raně gotické zdi ve druhém patře je možné pozorovat rozdíl mezi níže vyzděnou partií a partií navazující (obr. 2:5). Zeď je dodnes završena gotickým štítem (obr. 2:1), který ovšem vykazuje několik stavebních fází (v době dokumentace nebyla tato situace blíže přístupná). Ve štítě, respektive pod jeho dodatečnou nadezdívkou, jsou zachovány zbytky střešních latí (obr. 2:4). Průčelní zeď je přiložena minimálně v patrech k této zdi na její omítnutý líc. Situaci v jihovýchodním rohu zakrývá těleso tahového komínu. Komplikovaná je situace v přízemí, kde byla konstrukce masivně přepletována či spíše zcela přezděna. Klasicistní pas vynáší starší zdivo (patrně pouze v drobném fragmentu), ve kterém je však možno zjistit záklenek vybouraného otvoru jistě ještě středověkého původu (14. století?). Pas byl přiložen ke starší plné zdi (posunutý za líc raně gotického zdiva), vyzděné ze smíšeného materiálu.

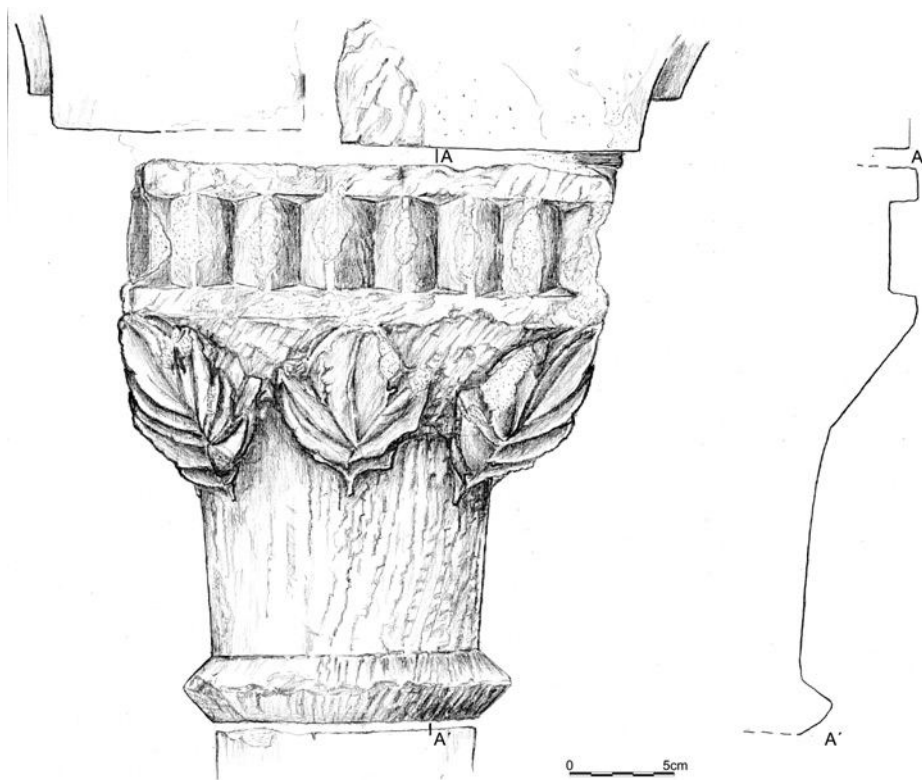
Obr. 4: Praha 1 – Staré Město, Vejvodova čp. 442. Schematický půdorys sklepů a sousedních objektů na základě zaměření SÚRPMO (četné nepravdivosti a nepřesnosti jsou dány nekvalitním zaměřením). Černě raně gotické konstrukce a konstrukce první gotické etapy čp. 443 (14. stol.?) (bezpečně zjištěné, předpokládané světle), červenou barvou předpokládané gotické konstrukce (s doplněnou gotickou uliční stěnou čp. 442), růžově dodatečné podsklepení průchodu čp. 442, modře předpokládané a hypotetické renesanční konstrukce, hnědě základní barokní etapa. 1 – zakreslení polohy raně gotických konstrukcí nad řezem v úrovni přízemí; 2 – dodatečné podsklepení průchodu čp. 442; 3 – dodatečně vložené zeď do původně jednotného sklepa čp. 442 (upravil M. Kovář, překreslila H. Kovářová).

STAVEBNĚ HISTORICKÝ OBRAZ DOMU VE SVĚTLE NOVÉHO NÁLEZU

Zásadní otázkou je, ke které struktuře nalezená zeď patří. Již z běžného ohledání je jasné, že prostor západně od této zdi (tedy nynější čp. 442) byl původně volný. Právě sem se otevíralo nalezené raně gotické okno. Pozornost je proto třeba obrátit k čp. 430. Vzhledem k tomu, že je interiér přilehlého traktu nyní obýván, bylo možno učinit pouze orientační povrchové ohledání. Z půdorysu čp. 430 je patrný zbytek obdélného (?) traktu, který právě na západě ukončuje zeď s nalezeným oknem. Východně byl tento trakt patrně „ukrojen“ navazující vrcholně gotickou výstavbou, tedy masivním traktem obdélného půdorysu. Jižní přístavba východozápadní orientace byla přiložena k předpokládanému jádru až v baroku. Nápadný je výškový posun podlaží v předpokládaném zbytku starší zástavby. Na tomto místě je třeba upozornit na zajímavou nálezovou situaci v čp. 443 (západní soused čp. 442), kde jsme zjistili před časem drobné, mírně obdélné jádro při ulici, které bylo vyzděno z lomových křemenců a náleží s největší pravděpodobností k nejstarší zástavbě na parcele domu.⁴⁾ Zpracovatelé pasportu SHP domu čp. 430 předpokládali rozdělení původně většího jádra. Z tohoto důvodu měly vzniknout přinejmenším parcely domů čp. 429, 430, 431, 442. Nelze vyloučit, že pozůstatkem starší, posléze rozparcelované zástav-

Obr. 5: Praha 1 – Staré Město, Vejvodova čp. 442. Celkový pohled na sdužené okno (foto J. Podliska).

Obr. 6: Praha 1 – Staré Město, Vejvodova čp. 442. Hlavice raně gotického okna (kresba S. Svatošová).

by může být minimálně jižní část východní parcelní zdi v čp. 443, která společně s jižní frontou bývalého čp. 428 (dnes čp. 425) vytváří skutečně jakési vymezení hypotetické starší struktury. Tato situace je dobře patrná na plánu J. Jüttnera (1816) a částečně i na mapě stabilního katastru (1842). Dům čp. 430 se připomíná snad již k roku 1364, bezpečně pak až k roku 1408, kdy jej držel pláteník Vilém.⁵⁾ Druhá (bezpečná) zmínka tedy přichází téměř po století a půl později než doložené zbytky raně gotické zástavby.

Zajímavá je situace na severní straně Vejvodovy ulice (obr. 8). Pokud pomineme zadní novodobý trakt čp. 447 při uliční čáře Vejvodovy ulice, zjišťujeme, že se v hloubi parcely nalézá pozůstatek orientované gotické kaple.⁶⁾ Prozatím není jistota v tom, zda kaple původně náležela ke dvoru pana „opata z Vilémova“ (jedná se o čp. 446, dvůr opata z Vilémova je zde ale zmiňován až v roce 1364), nebo vznikla v době, kdy bylo k domu čp. 447 přiřazeno městiště při Vejvodově ulici, jak uvažují zpracovatelé SHP.⁷⁾ Tento „zadní dům“ je v písemných pramenech uváděn ale již v roce 1355, kdy se zde připomínají sedlečtí cisterciáci. Z toho lze snad hypoteticky dovodit, že primát výstavby kaple náležel Sedleckým. V roce 1364 je zde zmiňován dvorec sedleckého opata. Přední dům při Jilské ulici je připomínán v roce 1360, kdy patřil rovněž sedleckému opatu. Otázkou zůstává, od kdy Sedlečtí tyto majetky drželi. Z tohoto důvodu nelze v krajní hypotetické rovině vyloučit možnost, že zdejší raně gotická zástavba může rovněž souviset s rozsáhlou zástavbou jednoho z klášterních dvorů (pokud ovšem připustíme možnost, že klášter zde držel majetky již ve 13. století). Je ovšem nápadné, že právě koncentrace dvorů neměstských klášterů je situována mezi klášterem sv. Anny a Jilskou ulicí.⁸⁾ Představu o charakteru klášterního dvora může poskytnout dvůr cisterciáckého kláštera Eberbachu, kte-

rý vznikl již na sklonku 12. století v Hadamaru. Kvadratický dvůr byl nejméně na dvou rozích zpevněn věžemi (celková podoba mohla být podmíněna jeho umístěním v širším neopevněném areálu). Nezbytnou součástí byl kostel, obytný trakt a dále, kromě jiného, byla k jihu umístěna zásobárna. Předpokládá se, že zde aplikovaný stavební typ odpovídá úvahám o mladších městských klášterních dvořech.⁹⁾

Pro pochopení celé situace je velice důležitá situace v domě čp. 446. V domě se zachovalo raně gotické, žebrové zaklenuté, přibližně čtvercové jádro při ulici Jilská (obr. 9), ke kterému může náležet minimálně i severně navazující jednotrakt. Jižněji byl nepochybně situován průjezd. Zcela obdobného charakteru je dosud rovněž blíže nezhodnocený dům čp. 445, jehož jednolodní trakt při ulici Jilská je také kladen do rané gotiky.¹⁰⁾ Není bez zajímavosti, že předpokládaná dispozice jednotraktu v čp. 446 a 445 má nápadně blízko k domům Havelského Města. Na tuto skutečnost bylo upozorněno však již dříve.¹¹⁾ Situace je v případě domů Havelského Města poněkud komplikovanější. Předpokládalo se, že věže s jednotrakty při Rytířské ulici byly výsledkem etapovitě výstavby s předpokládaným prvotním záměrem (parcelace).¹²⁾ Tato raně gotická zástavba vznikala dle V. Mencia patrně těsně před rokem 1270 a kolem něj.¹³⁾ Již dříve se ovšem předpokládalo, že nejstarší křídla při věžích vznikla nejdříve po roce 1291.¹⁴⁾ Novější dokumentace a revize situace při čp. 403 poukázala na skutečně mladší původ traktu při Rytířské ulici, ale rovněž nově rozpoznala raně gotický jižně orientovaný jednotrakt.¹⁵⁾ Obdobně komplikovanější může být rovněž proměna čp. 445 a 446. Nicméně obecněji zajímavou paralelu představují měšťanské věžové domy na obdélném půdoryse v Řezně, které byly situovány delší stranou k ulici. Půdorysná velikost těchto domů je srovnatelná s příklady při Jilské ulici.¹⁶⁾ Domy čp. 445 a 446 tvořily vlastně částečně západní zástavbu bloku mezi Jilskou a Michalskou ulicí, při které můžeme snad předpokládat obdobný charakter staveb. Fixace uliční čáry v Jilské ulici vznikla zřejmě dříve, nepochybně nejpozději při výstavbě staroměstského opevnění, které polohou svých bran snad částečně podmínilo charakter směřování této hlavní komunikace. Sledovaná situace při Jilské ulici dobře dokumentuje předpokládanou přeparcelaci starší zástavby (viz románské torzo v čp. 445) ve druhé polovině 13. století.¹⁷⁾ Patrně v tomto kontextu je třeba nahlížet nalezený zbytek raně gotického objektu v čp. 442. Dodnes je možno pozorovat v půdorysu parcelní hranice mezi Jilskou a Michalskou ulicí (po zmíněném urbanistickém zásahu). Nutné je rovněž poznamenat, že Vejvodova ulice může být výsledkem až dodatečného zásahu do starší (raně gotické) urbanistické struktury. Tomu by mohl nasvědčovat minimálně i charakter zástavby při jižní uliční čáře.

Není vyloučeno, že obdobnému druhu výše uvedené raně gotické zástavby náleží zbytek raně gotického traktu v čp. 442, respektive v čp. 430. Je možné, že nalezená struktura může tak být například pozůstatkem zadního traktu předního (například jednolodního) stavení, který obsahoval jizbu. Takovou dispozici známe například již ve 13. století z Freiburgu im Breisgau.¹⁸⁾ Zadní komory se ovšem zcela běžně staví v celém průběhu gotiky, kdy mají reprezentativní a obytnou funkci.¹⁹⁾ Obdobně lze nejspíše interpretovat zajímavé relikt raně gotického obdélného sklepa pod

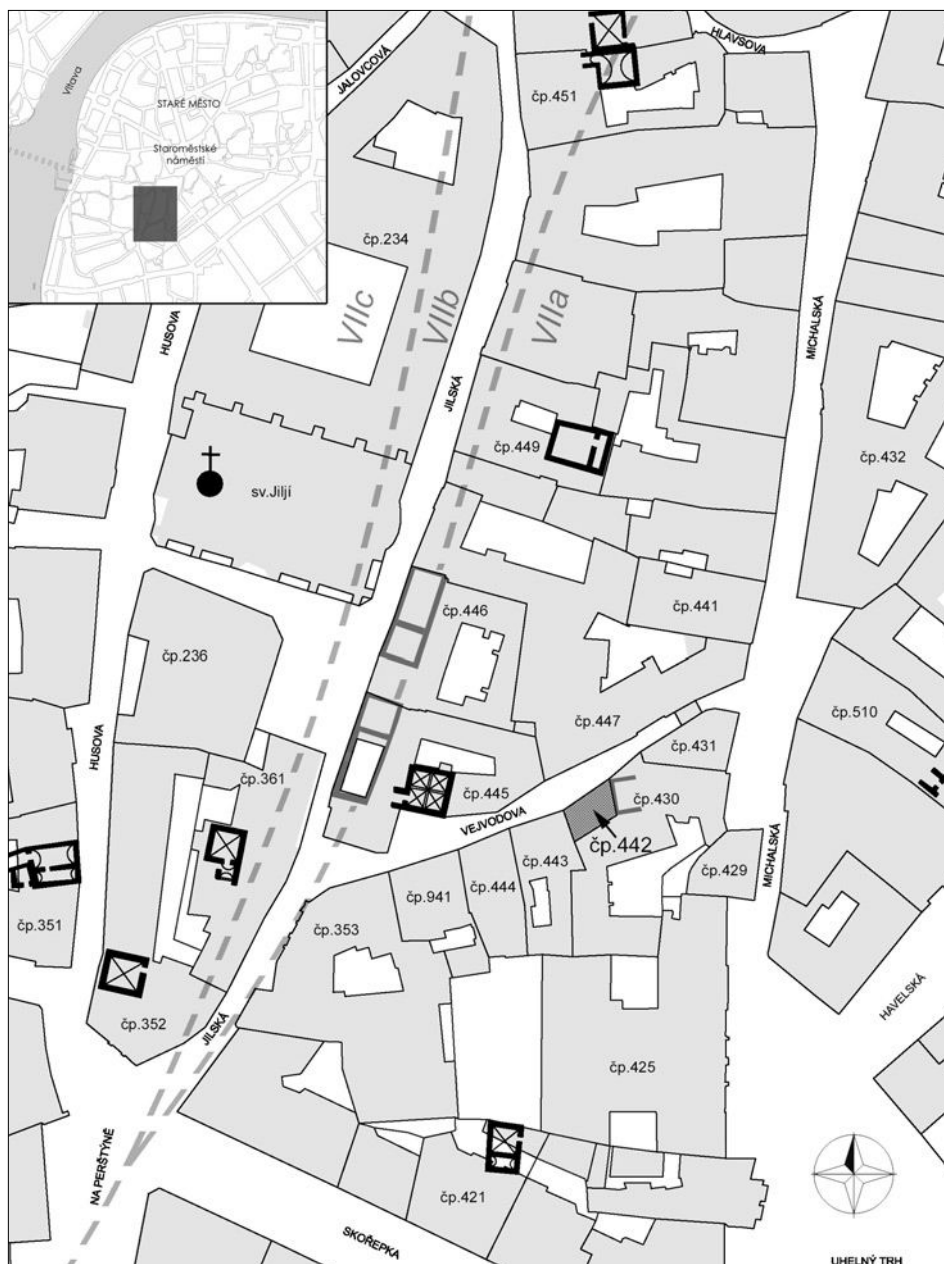

Obr. 7: Praha 1 – Staré Město, Vejvodova čp. 442. Pohled na otisky vložené dřevěné interiérové konstrukce s patrným výběhem při západní parcelní zdi objektu. O – otisky (foto M. Kovář).

pozdější komorou čp. 410 v Rytířské ulici. Pozdější, vrcholně gotické komorové křídlo se dodnes zachovalo například v nedalekém čp. 414.²⁰⁾ Zdá se, že vyvinuté dispoziční typy s předním stavením, nepodsklepeným průjezdem a zadní (o něco později, ovšem ještě v gotice nahrazenou) komorou byly již např. na Havelském Městě konstituovány nejpozději kolem poloviny 13. století.²¹⁾ Nelze ovšem bezpečně vyloučit ani věžový charakter stavby, ke které torzo v čp. 442 patřilo. Konečně k řadě raně gotických objektů 13. století v námi sledované širší oblasti lze snad přičíst jádra alespoň v čp. 309 nebo v čp. 350.

Vraťme se ale ještě k čp. 442. Původně volný prostor západně od nalezené zdi s raně gotickým oknem v čp. 442 byl zastavěn již ve 14. století (nejpozději tehdy tedy ztratil raně gotický objekt část své funkce). V roce 1410 se jako majitel domu uvádí Jakub.²²⁾

Dokumentace nálezových situací v čp. 442 radikálně mění pohled na stavební vývoj domu. Dům již v gotice tvořil v principu na východě příčně rozdělený krátký dvoutrakt. Jeho západní část byla komunikační. Ze zadní části průchodu bylo přístupné patro a přízemí jižní části východního traktu (portál se dodnes zachoval). Průchod nepokračoval dál na dvůr, jak bývá zvykem, ale dosahoval pouze k jižní stěně východního traktu čp. 430. Nad traktem s průchodem byla sedlová střecha (kolmá na zastřešení traktu při Vejvodově ulici), rovněž dochovaná v otisku ve druhém patře. Pravá stěna průchodu je gotická, s patrnou mikrofází (?) v místech napojení střední východozápadní zdi, která dělila dispozici. Zdivo je silně opálené. Zcela mimořádná je nálezová situace v patrech, kde se v předním dílu stavení výjimečně dochovaly otisky dřevěného bednění obytné přední místnosti při Vejvodově ulici (obr. 7). Ještě v roce 1726 se zde připomíná „pokoj postavený ze dřeva“.²³⁾ Ze severního dílu východního traktu byl k jihu prolomen otvor s nálevkovitými špaletami (vyzděnými z „gotických“ cihel). Podsklepen byl celý východní trakt, zatímco průchod zůstal (minimálně bezpečně v jižní části) nepodsklepen. Jižní část západního traktu (pod průchodem) byla podsklepena dodatečně, jak dokládá dobře pozorovatelná situace ve sklepe pod tímto traktem (patrně je obnažené, velice nepravděpodobné, původně základové zdivo, které bylo po úsecích podezdíváno). Sklep pod východním traktem byl dodatečně

Obr. 8: Výřez z plánu Starého Města s vyznačením průběhu údolních terasových stupňů Vltavy (VIIa–VIIc) a dosud zjištěných pozůstatků románských kvádříkových domů a některých raně gotických jader (světleji) v okolí čp. 442 ve Vejvodově ulici. Na podkladě současného katastrálního plánu a s využitím prací L. Hrdličky (viz pozn. 30) a Zd. Dragouna, J. Škabradý, M. Trymla (viz pozn. 35) (sestavil J. Podliska, M. Kovář, zhotovil J. Hlavatý).

rozdělen příčnou zdí z lomové opuky (snad v důsledku oddělení tohoto domu v roce 1550 od čp. 430). V baroku došlo bezpečně k zaklenutí jižní části západního traktu valemnou klenbou s pětibokou výsečí a dalším úpravám (klenba zakryla starší interiérové omítky). Přibližně dnešní podobu daly objektu vesměs klasicistní úpravy v roce 1831.

(MK)

ARCHEOLOGIE V DOMĚ A OKOLÍ

Archeologický výzkum v objektu se uskutečnil ve vstupní chodbě objektu, kde v rámci výstavby staronového vstupu do suterénu byl na západní straně proveden čtvercový výkop o velikosti cca 2×1,5 m do hloubky cca 2,4 m (obr. 1). Vrchní partie odstraňovaného nadloží byla tvořena výhradně

heterogenními navážkami novověkého stáří (výška povrchu stávající dlažby chodby 192,20 m n. m. Bpv), které překryly situaci kanalizačního řádu v podobě několika napojených masivních pískovcových žlabů zaklenutých cihlovou klenbou a ústících do vejčitého cihlového kanálu. Výstavbu této domovní kanalizace můžeme dát do souvislosti se stavebními úpravami objektu v průběhu 19. století. Pod tělesem kanalizace se nalézala vrstva heterogenní stavební sítě překrývající vodorovně upravenou korunu obvodové zdi sklepa pro původní vstup (189,80 m n. m.). Severní a jižní strana byla lemována zdí stávajícího sklepa, strana západní pak obvodovou zdí sousedního objektu čp. 443 spolu se zbytky cihlového kanalizačního tělesa. Stranu východní, směrem do interiéru sklepa, zplňovala sekundární vyzdívka. Vzhledem ke skutečnosti, že se zde nalézal jeden z historických vstupů do sklepa, zrušený při klasicistní přestavbě objektu v 1. polovině 19. století, byl celý prostor již v minulosti značně překopán. Dokumentované místo nám nepřineslo žádné nové informace o původní niveletě přírodního podkladu, podobě starších sídlištních situací, nebo případně o situacích majících vazbu k nejstarším stavebním etapám gotického objektu.

Chceme-li zasadit uvedené místo do kontextu historického sídelního vývoje, musíme tak využít poznatky z několika málo archeologických dokumentačních bodů v okolí. Nejblíže sledovaného objektu nalézáme body v domech situovaných podél jižní poloviny Michalské ulice,²⁴⁾ na východní straně Jilské ulice²⁵⁾ a blíže Uhelnému trhu.²⁶⁾ Jako nejnázornější příklad lze uvést zjištění z výkopů v domě čp. 432 v Michalské ulici, známém pod tradičním názvem „U zlatého melounu“.²⁷⁾ Archeologický výzkum zde zachytil výrazněji nenarušenou situaci antropogenního nadloží, na jehož základě bylo možné velice výstižně definovat jednotlivé sídelní horizonty. Za pozornost stojí nálezy nejstaršího horizontu datovaného keramikou, která navazuje na nejstarší varianty archaicky zduřelého okraje a předchází masovému nástupu klasicistní zduřelých okrajů.²⁸⁾ Dále informuje o postupné dynamice sídlištního vývoje, která ve zdejších místech nabírala na síle až v době masového oběhu klasicistní zduřelých okrajů, kdy větší intenzita a hustota osídlení se projevila i ve

výraznějším nárůstu terénu. Posledním a pro naše téma důležitým poznatkem bylo zjištění prvotní přítomnosti malty v zásypu jednoho z objektů datovaného do 2. třetiny 13. století, který se nalézal v situaci, kdy zdejší terén dosáhl mocnosti cca 30–35 cm nad podloží (cca 191,35 m n. m. v Bpv).²⁹⁾ Následující sídlištní kontexty již obsahovaly pravidelnou přítomnost malty, která dokládá čilou stavební aktivitu v průběhu celé 2. poloviny 13. století. Přihlédneme-li k dalším archeologickým datům, např. o úrovni povrchu nenarušeného podloží, který se v bloku mezi Michalskou a Jilskou ulicí pohybuje kolem 191,70 m n. m.,³⁰⁾ a dnešní niveletou povrchu obou ulic, která dosahuje výšky mezi 192,50–193,00 m n. m., pak dalším poznatkem je zjištění, že antropogenní nadloží v tomto prostoru prodělalo výraznější nárůst pouze v rané středověké etapě osídlení a od průběhu 13. století se již podstatně nezvyšovalo. Stavební úroveň vrcholně středověkých domů se tak podle místa odlišuje v průměru pouze 0–0,5 až 1 m od současné nivelety povrchu ulice.

V obecné otázce rekonstrukce sídelního vývoje lze tak konstatovat, že domovní objekt čp. 442 se nachází na území, které z hlediska postupu historického osídlení na ploše pražského pravobřežního podhradí bylo obsazováno až v nejmladší etapě rané středověkého sídelního procesu. Svým umístěním u hrany nejvyššího terasového stupně údolní polohy Vltavy (stupeň VIIa) se nalézalo již za hranicemi nejstaršího jádra staroměstského sídelního areálu (stupeň VIIc), orientovaného ve své rané fázi (11. století) podél důležité podhradní komunikace mezi Pražským hradem a Vyšehradem (obr. 8).³¹⁾ Pozdější vznik nového tržiště na ploše dnešního Staroměstského náměstí a nejspíše i knížecího dvora pro správu trhu (Ungeltu) na počátku 12. století odstartovaly proměnu pravobřežního podhradí, která vedla ke změně urbanistického rozvoje osídlení směrem na vyšší terasové stupně (VIIb a okraj VIIa), a to především od řeky k východu.³²⁾ Intenzita sídelního procesu však nebyla na celém území stejná. Přestože oblast okolo Vejvodovy ulice stála vždy relativně blízko staršího sídelního prostoru, zdejší osídlení nedosáhlo v průběhu 12. století takové intenzity jako v okolí trhu a hlavních komunikací.³³⁾ V otázce charakteru zástavby v nejstarší sídelní etapě zde nejspíše dominovaly dřevozemní stavby, které tvořily volnější zástavbu v dosud pouze teoreticky konstruované síti dvorců, vycházející především z mladších písemných zmínek.³⁴⁾ Na sklonku 12. až na počátku 13. století se v tomto prostoru objevila první zděná světská architektura, reprezentovaná domovními stavbami z opukových kvádrů, situovaná především v pásu podél hrany vyšších údolních teras a trasy důležité komunikace k tržišti ve směru dnešní Jilské.³⁵⁾ V okolí domu čp. 442 známe části románské stavby z čp. 445 na severní straně Vejvodovy ulice³⁶⁾ a zbytky domu v čp. 421, dnes situovaného v domovním bloku mezi ulicemi Vejvodovou, Jilskou, Skořepkou a Uhelným trhem.³⁷⁾ Opět i u těchto staveb se zdá, že náležely k zástavbě prostorově rozsáhlejších domovních útvarů – dvorců.³⁸⁾ Radikální urbanistická změna nastala až s gotickou měšťanskou zástavbou, jejíž výstavba byla odstartována po vzniku Starého a Havelského Města v průběhu 13. století. Dokladem celého procesu jsou do současnosti zachované raně gotické objekty ve Vejvodově ulici, ve východní domovní frontě Jilské ulice a po obou stranách ulice Michalské.³⁹⁾ Tato etapa s vy-

Obr. 9; Praha 1 – Staré Město. Pohled na raně gotickou klenbu v čp. 446 (foto M. Kovář).

sokou pravděpodobností nejvýrazněji zasáhla do vzhledu komunikačního a domovního schématu zdejšího prostoru a položila základy současné urbanistické podoby této části města.

(JP)

POZNÁMKY

- 1) Torzo raně gotického zdiva (a další náleзовé situace ve zdivech) zjistil M. Kovář v rámci plnění úkolu Vědy a výzkumu NPÚ: Vědecký výzkum a aplikace metod operativního zpracovávání stavebně historických a umělecko historických průzkumů prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí v památkově chráněných územích č. 21301. J. Podliska dokumentoval drobnou náleзовou situaci při západní obvodové zdi sklepa čp. 442. Výzkum proběhl za plného provozu stavby v průběhu července a srpna roku 2008, pod hlavičkou archeologického odboru Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v hl. městě Praze (archeologické práce jsou vedeny pod číslem výzkumu 2008/12 NPÚ ÚOPHMP). Za zbežnou revizi písemných pramenů děkujeme PhDr. M. Musilkovi.
- 2) D. Líbal – O. Rulc – C. J. Vajdiš – M. Beisetzerová, Stavebně historický průzkum Prahy a dokumentace k asanačnímu plánu. Praha 1, blok mezi ulicemi Vejvodovou, Uhelným trhem, Skořepkou a Jilskou, čp. 442/I Praha 1961, s. 8
- 3) P. Vlček a kol., Umělecké památky Prahy (Staré Město, Josefov). Praha 1996, s. 306. Autorem hesla je D. Líbal a P. Vlček.
- 4) M. Kovář, Doplněk stavební části standardního nedestruktivního stavebně historického průzkumu čp. 443/8. Praha 2005, s. 24. Zpráva bez nových korekcí stavebního vývoje je uložena v archivu archeologického odboru NPÚ, ú. o. p. v hl. m. Praze.
- 5) W. W. Tomek, Základy starého místopisu Pražského I. Praha 1865, s. 110, 263 (k roku „...1364 relictae Crusin“ dále „1408 Wilhelmi linicidae“).
- 6) F. Kašíčka, Bývalá kaple při domě čp. 447/I v Jilské ulici, Ochrana památek 1961, s. 62–64.
- 7) F. Kašíčka – M. Vilímková – O. Rulc, Praha, stavebně historický průzkum, Staré Město, blok mezi Malým náměstím, Melantrichovou, Havelskou, Jilskou, a Karlovou ulicí. Praha 1960, s. 17; též F. Kašíčka, o. c. v pozn. 6, s. 62.
- 8) I. Hlaváček, O vztahu venkovských klášterů a měst v pozdním středověku. Několik informací o obecné literatuře a poznámky k českým poměrům doby předhusitské. Umění 33, 1985, s. 157.
- 9) J. Cramer, Der Hof des Klosters Eberbach in Hadamar, Architectura 20, 1990, s. 33.
- 10) Kol., Nové poznatky o stavebním vývoji Prahy, Staletá Praha 1, 1965, s. 100.
- 11) Kol., o. c. v pozn. 10, s. 100.
- 12) J. Muk, Příspěvek k poznání hodnoty Havelského Města v Praze, Památková péče 24, 1964, s. 69.
- 13) V. Mencl, Hrad Spilberk a jeho stavební typ, Památková péče 24, 1964, s. 113.

- 14) D. Líbal – J. Muk – P. Pavlík, Raně gotické Havelské Město, Pražský sborník historický 1966, s. 49.
- 15) J. Vodičková, Raně gotický dům čp. 403 v Rytířské ulici, Památky a příroda 1983, s. 400. Srov. rovněž J. Vodičková, Rekonstrukce ulice Na Můstku a výsledky stavebně historického průzkumu přilehlých domů, Staletá Praha 16, 1986, s. 131–146.
- 16) J. Piekalski, Wczesne domy mieszan w Europie środkowej. Geneza-funkcja-forma. Wrocław 2004, s. 145 ad.
- 17) Kol., o. c. v pozn. 10, s. 100.
- 18) J. Piekalsky, o. c. v pozn. 16, s. 71 ad.
- 19) M. Radová – J. Škabrada, Románské stavitelství. Praha 1992, s. 143.
- 20) Za upozornění děkuji Ing. arch. M. Hauserové, CSc.
- 21) M. Hauserová – M. Kovář, K počátkům zástavby Havelského Města, v přípravě do tisku.
- 22) K roku 1410 „Jakobi pridem subjudicis“, viz W. W. Tomek, Základy starého mistopisu Pražského I, Praha 1865, s. 110.
- 23) D. Líbal – O. Rulc – C. J. Vajdiš – M. Beisetzarová, o. c. v pozn. 2, s. 1. Jakousi vloženou interiérovou konstrukci tvořenou mj. kuláčem jsme ve fragmentu zjistili rovněž v patře zadní části předního stavení sousedního čp. 443/8 při východní hloubkové zdi. Viz M. Kovář, o. c. v pozn. 4, s. 14.
- 24) L. Hrdlička, Praha, podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území městské památkové rezervace. Praha 2005, sonda 63, 67, s. 79; sonda 387, s. 114.
- 25) L. Hrdlička, o. c. v pozn. 24, sonda 987, s. 181; sonda 1644, s. 253.
- 26) L. Hrdlička, o. c. v pozn. 24, sonda 1668, s. 256.
- 27) L. Hrdlička, K procesu osídlování staroměstských teras. Výzkum v čp. 432/1 – Zur Besiedlung der Altstadt Terrassen. Ausgrabung in NC 432/1, Archaeologica Pragensia 12, 1996, s. 163–183.
- 28) L. Hrdlička, o. c. v pozn. 27, s. 176.
- 29) L. Hrdlička, o. c. v pozn. 27, s. 176–177, obr. 3.
- 30) L. Hrdlička, Centrum raně středověké Prahy, in: J. Piekalski – K. Wachowski (red.), Średniowieczny Śląsk i Czechy, Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa środkowa. Wrocław 2000, s. 191–214, obr. 10.
- 31) L. Hrdlička, o. c. v pozn. 30, s. 198–199.
- 32) L. Hrdlička, o. c. v pozn. 30, s. 199, 203–204; souhrnně také L. Hrdlička, Jak se měnila a rostla středověká Praha, in: J. Kovanda et al.: Neživá příroda Prahy a jejího okolí. Praha 2001, s. 201–212, s. 208, obr. 32/6.
- 33) L. Hrdlička, o. c. v pozn. 27, s. 176.
- 34) Uvedené problematice se nejobsáhleji věnoval M. Moutvíc, Dvorce přemyslovských družiníků a vývoj Prahy románského období – Die Gehöfte der Přemyslidengefolgsleute und die Entfaltung Prags in romanischer Zeit, Pražský sborník historický, XXII, 1989, s. 7–32.
- 35) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, Románské domy v Praze. Praha – Litomyšl 2002, s. 352, plán dislokace zjištěných domů na území Starého Města, s. 26–27.
- 36) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 35, s. 202–206.
- 37) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 35, s. 199–201.
- 38) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 35, s. 206.
- 39) Souborné srov. např. Z. Dragoun, Praha 885–1310, s. 180–182 a viz výše.

FUND EINES ÜBERESTES DER UNBEKANNTEN FRÜHGOTISCHEN BEBAUUNG IN DER VEJVODOVA GASSE IN DER ALTSTADT PRAG

Der Beitrag bringt eine neue Information von zufälligerweise gefundenen Überresten der frühgotischen, wahrscheinlich profanen, Architektur in Prag des 13. Jahrhunderts. Die Reste befinden sich in der südlichen Front der Vejvodova Gasse (Konskr.-Nr. 442) in Prag. Es handelt sich besonders um einen Rest der gotischen Stirnwand mit dem versetzten frühgotischen Fenster (zweite Hälfte des 13. Jahrhunderts). Die Konstruktion gehört zu einem einstweilen nicht näher bestimmbareren Eintrakt, zu dem die Fassade der Stirnwand gehörte (hintere Kammer des Hauses?). Der Überrest ist ein wertvoller Beleg der vollwertigen Bauaktivitäten in diesem Raum Prags, wahrscheinlich im Zusammenhang mit der anderen Umlegung der Grundstücke der älteren Siedlungsstruktur in dieser Lokalität.

ABBILDUNGEN:

Abb. 1: Praha/Prag 1 – Altstadt, Vejvodova Gasse Konskr.-Nr. 442. Gesamte Lagesituation mit der Bezeichnung der untersuchten Situationen im Objekt. A – Situation der dokumentierten gotischen Mauer und des Fensters; B – Fläche der archäologischen Sonde (angerfertigt von F. Flek).

Abb. 2: Praha 1 – Altstadt, Vejvodova Gasse Konskr.-Nr. 442. Vermessung der westlichen Fassade des gotischen Traktes Konskr.-Nr. 430 mit dem versetzten frühgotischen Zwillingsfenster. Bezeichnet sind nur grundlegende Fundsituationen mit dem bezeichneten Umfang des Verputzes. 1 – steiler gotischer Giebel; 2 – gotische Aufmauerung des Giebels aus Ziegeln; 3 – anschließende weitere Aufmauerung des Giebels (näher nicht gemessen); 4 – erhaltene Reste (zweifelhafte gotischen) Dachlatten; 5 – Scheide der verschiedenen Mörtel (es hängt mit der Aufmauerung der älteren frühgotischen Mauer zusammen?); 6 – Scheide der abgemeißelten und nicht abgemeißelten Oberseite der Steine (mit der abgebrannten Oberfläche); 7 – Nischen des eingelegten neuzeitlichen Interieurs; 8 – Vermauerung des Fensters, die Terrakottaformstücke beinhaltet; 9 – übermauerter Fuß des Ständers; 10–11 – verschiedene Phasen der neuzeitlichen Vermauerungen; 12 – Reste der steinernen Schwelle des Fensters; 13 – eingemeißelte Tasche; 14 – Scheide der abgemeißelten und nicht abgemeißelten Oberseite der Aufmauerung; 15 – abgemeißelte Oberseite des eingelegten neuzeitlichen Interieurs; 16 – vermauerte Taschen der eingelegten Trennwand des neuzeitlichen Interieurs (Vermessung J. Hlavatý und M. Kovář, Deskription M. Kovář, Digitalisierung J. Hlavatý).

Abb. 3: Praha 1 – Altstadt, Vejvodova Gasse Konskr.-Nr. 442. Schematischer Grundriss des Erdgeschosses und der Nachbarobjekte auf Grund der Vermessung SÚRPMO (häufige Unregelmäßigkeiten und Ungenauigkeiten sind durch schlechte Vermessung verursacht), ergänzt, hergerichtet. Schwarz – frühgotische Konstruktionen (sichere und vorausgesetzte), rot – vorausgesetzte gotische Konstruktionen (mit der ergänzten gotischen Straßenwand Konskr.-Nr. 442), blau – vorausgesetzte und hypothetische Renaissancekonstruktionen, braun – grundlegende barocke Etappe. 1 – Lage der frühgotischen Fassade im Stockwerk; 2 – technologische Fuge; 3 – Gewände des gotischen Portals; 4 – Stelle der Konstruktionen mit Abdrücken des eingelegten hölzernen Interieurs im Stockwerk; 5 – ungefähre Lage der festgestellten Abdrücke des Rundholzes und weiteren Elementen im Stockwerk der benachbarten Konskr.-Nr. 443, 6 – gotische gotische, nachträglich übermauerte Tiefmauer (zugerichtet von M. Kovář, umgezeichnet von H. Kovářová).

Abb. 4: Praha 1 – Altstadt, Vejvodova Gasse Konskr.-Nr. 442. Schematischer Grundriss der Keller und Nachbarobjekte auf Grund der Vermessung SÚRPMO (zahlreiche Unregelmäßigkeiten und Ungenauigkeiten sind durch schlechte Vermessung verursacht). Schwarz – frühgotische Konstruktionen (sicher festgestellt, vorausgesetzte hell), rot – vorausgesetzte gotische Konstruktionen (mit der ergänzten gotischen Straßenwand Konskr.-Nr. 442), rosa – nachträgliche Unterkellerung des Durchgangs Konskr.-Nr. 442, blau – vorausgesetzte und hypothetische Renaissancekonstruktionen, braun – grundlegende barocke Etappe. 1 – Einzeichnung der Lage der frühgotischen Konstruktionen oberhalb des Schnittes im Niveau des Erdgeschosses; 2 – nachträgliche Unterkellerung des Durchgangs der Konskr.-Nr. 442; 3 – nachträglich eingelegte Mauer in den ursprünglich einheitlichen Keller Konskr.-Nr. 442 (zugerichtet von M. Kovář, umgezeichnet von H. Kovářová).

Abb. 5: Praha 1 – Altstadt, Vejvodova Gasse Konskr.-Nr. 442. Gesamtansicht des Zwillingsfensters (Foto J. Podliska).

Abb. 6: Praha 1 – Altstadt, Vejvodova Gasse Konskr.-Nr. 442. Kapitell des frühgotischen Fensters (Zeichnung S. Svatošová).

Abb. 7: Praha 1 – Altstadt, Vejvodova Gasse Konskr.-Nr. 442. Ansicht der Abdrücke der eingelegten hölzernen Interieurkonstruktion mit dem sichtlichen Auslauf bei der westlichen Parzellenmauer des Objektes. O – Abdrücke (Foto M. Kovář).

Abb. 8: Ausschnitt aus dem Plan der Altstadt mit der Bezeichnung des Durchlaufs der Terrassentalstufen der Moldau (VIIa–VIIc) und der bisher festgestellten Überreste der romanischen Häuser aus Quadermauerwerk und einigen frühgotischen Kerne (heller) in der Umgebung der Konskr.-Nr. 442 in der Vejvodova Gasse. Auf Grund des zeitgenössischen Katasterplans und mit der Ausnützung der Arbeiten von Hrdlička (siehe Anm. 30) und Dragoun, Škabrada, Tryml (siehe Anm. 35) (zusammengestellt von J. Podliska, M. Kovář, angerfertigt von J. Hlavatý).

Abb. 9: Praha 1 – Altstadt. Ansicht des frühgotischen Gewölbes in der Konskr.-Nr. 446 (Foto M. Kovář).

(Übersetzung J. Kroupová)